

Küresel Sorunlar ve Çözümler: Uluslararası Ekonomik, Mali, Siyasi Kuruluşların Etkinliğine Yönelik Reform Önerileri¹

Nida Günsan²

Haluk Yergin³

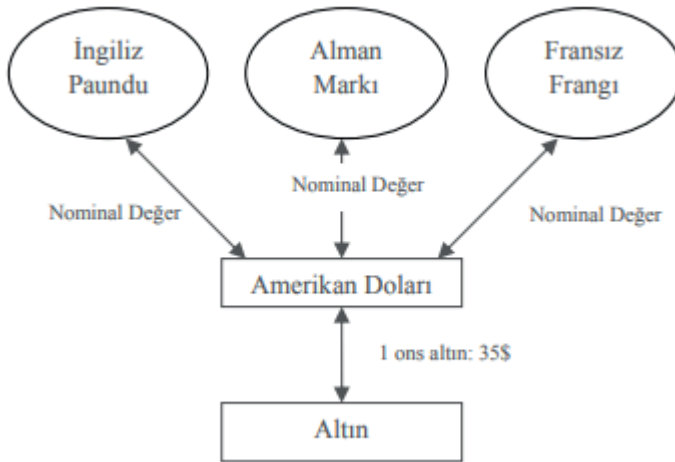
Özet

II.Dünya Savaşı'nın ardından, küresel düzenin ihtiyaçlarına uygun iktisadi ve siyasi alanda reformlar gerçekleştirilmiştir. BM ve BMGK uluslararası arenadaki gerilimlere çözüm bulmak amacıyla kurulmuştur. İktisadi ve ticari düzenlemeler için IMF ve GATT kurulmuştur. Fakat o günün şartlarına göre yapılandırılan bu kurumlar, günümüzde küresel sorunlara çözüm bulmakta yetersiz kalmaktadır. Örneğin, IMF, Uzak Doğu Asya mali krizi sırasında uyguladığı politikalar nedeniyle ciddi eleştiriler almıştır. Nitekim Stiglitz'in IMF'nin uyguladığı politikalarla ilgili eleştirileri günümüzde de devam etmektedir. GATT ve daha sonra DTÖ küresel serbest ticareti teşvik etmek amacıyla müzakereler düzenlemiş ancak ulusalcı akımların eleştirilerine maruz kalmıştır. Dünyada hızla tırmanan jeopolitik gerilimler, iklim değişikliği, savaşlar, salgın hastalıklar gibi pek çok problem karşısında BM'ye önemli sorumluluklar düşmektedir. BMGK ise, dünyada yaşanan çatışma alanları için çözüm üretilmemekte ve mevcut yapısı ile sorunların kaynağı olmaktadır. Bu sebeple uluslararası mali, ekonomik uluslararası mali, ekonomik ve siyasi kuruluşlar adaletli, eşit, kapsayıcı, duyarlı çözümler üretmelidir. Bu doğrultuda çalışmada küresel, siyasi, ticari ve ekonomik-finansal kuruluşlar ele alınmış ve reform önerilerinde bulunulmuştur.

- 1 Bu çalışma, 16-18 Ekim tarihinde TESAM Ekonomik, Siyasal ve Stratejik Araştırmalar Merkezi tarafından düzenlenen, "21. Yüzyılda Uluslararası Sistemin Geleceği Fırsatlar, Zorluklar ve Yeni Dinamikler" kongresinde sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.
- 2 Dr., Bir kuruma bağlı değildir, nidagnsn93@gmail.com, ORCID ID:0000-0001-7014-3099
- 3 Prof.Dr., Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi, halukyergin@yyu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-8168-9115

1. Giriş

Birinci Dünya Savaşı ile İkinci Dünya Savaşı arasında, dünya ekonomisi en karanlık dönemlerinden birini yaşamış ve bu dönemde 1929 Ekonomik Buhranı ortaya çıkmıştır. Etkisi uzun bir süre devam eden 1929 Ekonomik Buhranı, dünya ekonomisinde önemli izler bırakmıştır. Bu buhran ile birlikte, dünya ticaretinde korumacı politikalar uygulanmaya başlanmıştır (Işık ve Duman, 2012: 74-75). Uluslararası para sisteminin olmaması, altına endeksli olsa bile dış ticarete ulusal paraların ödeme aracı kullanılmaması ve dış ticarete açık ve fazla veren ülkeleri denetleyen bir mekanizmanın olmaması gibi nedenlerle korumacılık yapıldı (Akın, 2017: 125-126). İkinci Dünya Savaşı tamamlana kadar tüm dünyada korumacılık faaliyetleri yaygınlaştı. Savaş bittikten sonra, harap durumda olan dünya ekonomisini toparlamak adına ABD'nin Bretton Woods kasabasında 44 ülkenin katılımıyla konferans düzenlendi. Konferansta, yeni uluslararası para sisteminin kurulması için ABD tarafından White'ın, İngiltere tarafından ise Keynes'in görüşleri dinlenmiştir. Bretton Woods anlaşması Anglosakson anlaşması olarak da bilinir. Çünkü 44 ülke temsilcisinin bir araya gelmesiyle olsa da ana aktörler daha önce dünya ticareti ve finansının lideri olan ancak artık borçlu ve muhtaç durumda bulunan İngiltere ile bu ülkeden alacaklı olan ABD'dir (Gökcan, 2022). Şekil 1'de Bretton Woods Sisteminin işleyişi gösterilmektedir.

Şekil 1: Bretton Woods Sistemi'nin İşleyişi

Kaynak: Akdoğan, 2020: 97.

Görüşmeler sonucunda White'ın planı kabul edilmiştir. Ayrıca, konferans sonunda IMF, Dünya Bankası ve GATT/WTO olmak üzere üç önemli kurum kurulmuştur. Bretton Woods, özellikle ekonomik kalkınma açısından eşitsizliklerin olduğu dünyada tasarlanmıştır. Tarihsel sürece bakıldığında, Bretton Woods Konferansı'ndan sonra ortaya çıkan kurumlar, güçlü devletler tarafından yönetilmekte ve diğer ülkelere karşı baskı aracı haline gelmektedir (Polat ve Akduru, 2021: 79). Günümüz şartlarında bu kurumlar, dünyada artan küresel sorunlara cevap vermekte yetersiz kalmaktadır. Dünya Ekonomik Formu (WEF) Küresel Sorunlar Raporu'nda önümüzdeki 2 ve 10 yıl içinde (kısa ve uzun vadede) önem derecesine göre küresel sorunlar belirlenmiştir.

Tablo 1: Kısa ve Uzun Vadede Küresel Sorunlar

2 Yıl İçinde	10 Yıl İçinde
Yanlış bilgilendirme ve dezenformasyon	Aşırı hava olayları
Ekstrem hava olayları	Dünya sistemlerinde kritik değişim
Toplumsal kutuplaşma	Biyoçeşitlilik kaybı ve ekosistem çöküşü
Siber güvenlik	Doğal kaynak sıkıntısı
Devletlerarası silahlı çatışma	Yanlış bilgilendirme ve dezenformasyon
Ekonomik fırsat eksikliği	Yapay zekâ teknolojilerinin olumsuz sonuçları
Enflasyon	Zorunlu Göç
Zorunlu Göç	Siber Güvenlik
Ekonomik durgunluk	Toplumsal kutuplaşma
Çevre ve Hava Kirliliği	Çevre ve Hava Kirliliği

Kaynak: WEF, 2024.

Tablo 1'de, kısa ve uzun vadede dünyada ortaya çıkabilecek küresel sorunlara değinilmiştir. Uluslararası alanda devlet sayısı artıka ve yeni teknolojilerle insanlık donatıldıkça, devletlerin etki alanları giderek genişlemiş ve bu alanlarda paylaşım ve kullanım için yeni kurallar oluşturulması şart olmuştur. Ayrıca, insan eliyle yaratılan ve dünyamızın yapısını etkileyen sorunlar için yeni kurallar getirilmesi gereklidir (Köni, 2024: 37). Dünyanın konjonktüründe meydana gelen bu değişimlere karşı, IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü, BMGK'da dahil olmak üzere eşit ve kapsayıcı reformların yapılması önemlidir. Bu bağlamda, çalışmada değişim ve dönüşüm geçiren yeni dünya düzeninde dünya ekonomisine yön veren kurumlarda yapılması gereken reformların gerekliliğine değinilmiştir.

2. II. Dünya Savaşı Sonrası Küresel Düzen

Küresel yönetimin temelleri, İkinci Dünya Savaşı sonunda atılmıştır. Birinci ve İkinci Dünya Savaşı arasında, küresel yönetimde ortaya çıkacak olan değişimler için girişimlerde bulunulmuştur. Birinci Dünya Savaşı, dünyada kaynak ve pazarların iktisadi paylaşımı nedeniyle ortaya çıkmıştır. Savaşın masraflarını karşılayabilmek için devletler, sahip oldukları altın stokundan daha fazla para bastı. Devletlerin sahip oldukları altın stokundan daha fazla altın basması, altın stoklarının tükenmesine neden oldu. Savaş sonrasında altın standardına dönülmek istendi. Fakat, basmış oldukları fazla parayı, altın stokları tükenmesine rağmen, ekonomideki resesyon sebebiyle, piyasadan çekmek de istemiyorlardı. Rusya'daki 1917 Bolşevik Devrimi'nin etkisiyle kendi ülkelerinde de sosyal ve ekonomik sıkıntılardan kaynaklı siyasi sorunlardan çekinen Batılı devletler, "komşuyu zarara sokma" politikalarını benimsemişler ve bu kapsamda ulusal paralarının değerini düşürerek ihracatlarını, cari hesap fazlası oluşturarak da altın rezervlerini artırmaya yönelmişlerdir. Bu durum, kur savaşlarına neden olmuştur (Göker ve Göker, 2023: 131).

İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde, Avrupa ve Asya'nın büyük bölümü ile Afrika'nın bazı bölgeleri harabeye dönmüştü. Savaş, şehirleri ve kasabaları dümdüz etmiş, köprüleri ve demiryollarını yok etmiş, kırsal bölgeleri yakıp yıkmıştı. Ayrıca hem askeri hem de sivil hayatta derin izler bırakmıştır. Dünya Savaşı için harcanan para, insan hayatı ve çekilen acıların yanı sıra, önceki tüm savaşların toplamından daha fazlaydı. 1945 yılına gelindiğinde, tükenmiş ülkeler yeniden yapılanma çabalarını boşa çıkaran enflasyon, borç, ticaret açıkları, ödemeler dengesi açıkları, tükenen altın ve dolar kaynakları gibi pek çok ekonomik sorunla karşı karşıya kaldı (IMF,2024). İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünya, köklü değişiklikler olmuştur. Avrupa artık dünyadaki liderliğini kaybetti ve Avrupa'daki güç Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği'ne geçmiştir (Balkaya, 2013: 7).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, dünyada bozulan ekonomik düzeni toparlamak için 1944 yılında ABD New Hampshire eyaletinin Bretton Woods kasabasında 44 ülkeden oluşan temsilciler bir araya geldi. Görüşmede öne sürülen iki plan vardı: Birincisi White Planı, ikincisi ise Keynes Planı. White ve Keynes'in planları yeni bir parasal sistemin kurulmasında hem fikir olsa da, uygulama şekilleri farklıydı. Keynes'in düşüncesi şu şekildeydi: "Keynes Planı, sabit ama gerekirse ayarlanabilir döviz kurları, belirli kalıcı sermaye kontrolleri ve merkez bankaları için rezerv varlıklar olarak yapay olarak yaratılmış uluslararası bir para birimi olan "bancor" ile küresel bir para sistemi öneriyordu. Altın herhangi bir rol oynamamalıdır; resmi

uluslararası rezervler bancor'da tutulmalıdır. Bancor, uluslararası bir kurum olan "takas birliği" tarafından yaratılmalı ve bu kurum gerektiğinde ülkelere döviz kurlarını savunmaları için yardım etme yetkisine sahip olmalıdır" (Herr, 2024: 14). White Planı, yeni bir para birimi yaratmaktan ziyade, ABD doları için daha büyük bir rol öngörüyordu. Konferans sonunda kabul edilen plan, White'ın planı olmuştur. Bretton Woods toplantısının ardından, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası olmak üzere iki önemli kurum ortaya çıkmıştır (Rahimova, 2023:66). IMF, ülkelerin para, finans ve kur politikalarını denetleyerek, ekonomik faaliyetlerin gelişmesine uygun sürdürülebilir bir ortam yaratılarak dünya genelinde yaşam standardının yükselmesini amaçlamaktadır. *Dünya Bankası* ise, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki yaşam kalitesinin artırılması için ekonomik kalkınmayı finanse etmek ve sosyal gelişmeyi desteklemeyi amaçlamaktadır (HWN, 2024).

3. Uluslararası Ekonomik, Mali, Siyasi Kuruluşların Kısa Tarihi ve Değişimleri

Uluslararası ekonomik, mali ve siyasi sistemi yönetebilmek için bazı küresel kurumlar ortaya çıkmıştır. Küresel düzenin işleyişinde, uyguladıkları politikalar ile etkili olan bu kurumlara bazı temel konularda yetki verilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan IMF, Dünya Bankası, GATT/WTO, birbirlerini tamamlayıcı bir şekilde sürdürülebilir ekonomik iyileşme ve büyümeyi, tam istihdamı sağlayarak ekonomik refahı artıracığı; aynı zamanda ekonomik kapasite ve becerileri yeniden tesis edip ve geliştireceği düşünülmüştür (Stiglitz, 2017: 191-192).BMGK ise uluslararası barış ve güvenliği sağlamak için yetkili kılınmıştır.

3.1 Bretton Woods İkizleri: Uluslararası Para Fonu (IMF) / Dünya Bankası'nın Kısa Tarihi Günümüzdeki Yeri

Bretton Woods ile ortaya çıkan önemli uluslararası organlardan biri de IMF ve Dünya Bankası'dır. Dünya Bankası IMF ile aynı üyelik şartlarına ve benzer bir yapıya sahiptir. Üyeler satın aldıkları hisse oranında, politikalara ilişkin oy hakkına sahiptir. Dünya Bankası'nın başlangıçta esas amacı İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'nın yeniden dizaynı için finansal düzenek sağlamaktı. Ancak kısa sürede sermaye rezervlerinin bu iş için yetersiz olduğu anlaşıldı. Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri yeniden imar fonlarını uluslararası bir organizasyon aracılığıyla aktarmak yerine, doğrudan kendi kontrolü altında tutmayı siyasi açıdan tercih ediyordu. Böylece Avrupa'nın yeniden imarı yeni hazırlanan Marshall Planı'na kaydırıldı; Dünya Bankası

da sanayileşmiş ülkelerin kalkınmasında destek olmaya yöneldi (Gerber, 2017: 20).

IMF ise 1944 yılında kurulmuştur ve 1945 yılında faaliyete geçmiştir. IMF ve Dünya Bankası birbirinin ikiz kardeşi olarak kabul edilmektedir. Her ikisinin üyeleri aynı ülkelerdir. IMF'ye üye olmuş ülkeler Dünya Bankası'na da üye olmuş sayılmaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılması, Yugoslavya'nın parçalanması, Çek ve Slovak Cumhuriyetleri'nin ayrı devletler haline gelmeleri ve baştan beri Fon'un dışında kalan İsviçre'nin üyeliğe katılmasıyla, 1990'ların ilk yarısında IMF'nin üye sayısı hızla artmıştır. Bugün üye ülkelerin sayısı 190'dır (Seyidoğlu, 2020:857). Ülkelerin IMF'ye üye olabilmeleri için IMF ana sözleşmesini parlamentolarında onaylamaları ve kendilerine düşen kotayı IMF'ye ödemeleri gerekmektedir (Çörtük, 2006: 9). IMF, üye ülkelere ödemeler dengesi problemi yaşamamaları halinde mali destek sağlar. Bunu yaparken de çeşitli borç verme araçları kullanır. Ancak IMF'nin mali destekleri büyük ölçüde üye ülkede bütçenin sıkıştırılmasına yönelik nicel performans kriterleri ve yapısal reformlar içeren politikaların hayata geçirilmesine bağlıdır (Cangöz, 2024).

3.2 Günümüzde IMF'nin Yaşadığı Değişim

IMF, küresel bir kurum olarak, uluslararası para sistemindeki etkinliğini sürdürmede, önemli zorluklarla karşı karşıyadır. İkinci Dünya Savaşı sonrası Bretton Woods Sistemi'nde uluslararası para sisteminde merkezi bir rol oynamasına rağmen, özellikle birden fazla uluslararası para biriminin ve küreselleşmiş bir finansal sistemin ortaya çıkması gibi çevresel değişikliklere uyum sağlamak zorunda kalmıştır. ABD dışındaki ülkelerin toparlanması ve büyümesi ve gelişmiş ekonomilerin finansal sistemi ve sınır ötesi sermaye akışlarını serbestleştirilmesiyle birlikte, uluslararası para sistemi, hükümetlerin ve IMF'nin rolünü azaltan derin bir dönüşüm geçirmiştir (Akira, 2024). IMF, kurulduğundan günümüze kadar küresel ekonominin ihtiyaçlarına yönelik politikalar geliştirmiştir. Ekonomik sıkıntı yaşayan ülkelere kredi imkanları tanımıştır. Ancak, dünyanın konjonktüründe meydana gelen gelişmeler ışığında kürese ekonomide önemli kırılmalar yaşanmaktadır. IMF'nin kurulduğu zamandaki küresel düzen ile günümüzdeki küresel düzen arasında farklılıklar bulunmaktadır. IMF kurulurken, temel hedefi uluslararası ekonomik sisteme entegre olmaları için çalışmak olmuştur. Günümüzde ise bu hedef, küresel ekonominin istikrarı için ülke ekonomilerinin istikrara kavuşmalarını sağlamaya dönüşmüştür (Karakas ve Adak, 2013).

Küresel ekonomik istikrarı korumak amacıyla kurulan Uluslararası Para Fonu (IMF), Bretton Woods sisteminin çöküşünden sonra küresel bir kriz

yaratıcısı haline geldi. Milenyumdan önceki son yirmi yılda, IMF tarafından yönlendirilen ekonomik programlar ve politikalar, gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinin kırılma eğilimini artırmıştır. Bu ülkelerden bazıları, örneğin 1994'te Meksika'da ve 2001'de Türkiye, IMF öncülüğündeki programlar tam ölçekli ekonomik krizlerin yolunu açmıştır (Özgür, 2009: 84).

Stiglitz'in IMF ve Dünya Bankası için iki endişesi vardır: Birincisi, programların gizlilik içinde hazırlanması ve hazırlanırken farklı görüşlerin programa dahil edilmemesi. İkincisi, bu programların tüm dünyada uygulanmaması (Palast, 2014: 261).

IMF'nin küresel ekonomide uygun olup olmadığına bakılmaksızın tüm ülkelere uyguladığı neoliberal iktisat politikalarının sorgulanmazlığı, IMF'de ilk olarak yapılması gereken reformdur. Dünyada değişim ve dönüşümlerin yaşandığı günümüzde, günümüz şartlarına uygun olarak tekrardan Bretton Woods konferansı gibi bir konferans düzenlenmesi önemlidir. Dünyada önde gelen iktisatçıları bir araya gelerek, tüm ülkelerin çıkarlarını ön planda tutarak daha kapsamlı ve eşit politika önerilerinde bulunabilirler (Tekin vd., 2018).

IMF, küresel gelişmeleri izleyerek, analiz ederek, uluslararası toplumu bilgilendirerek ve tüm üyelerinin çıkarlarını göz önünde bulundurarak hareket ederek iş birliğine dayalı çözümlere ulaşmalarına yardımcı olabilir. Diğer uluslararası kuruluşlarla (DTÖ gibi) sınır ötesi kısıtlamalar ve bunların gerekçeleri hakkında bilgi paylaşımında bulunabilir. Bu ve benzeri görüşmeler uluslararası güvenlikle ilgili politika önlemlerinin çerçevesini çizer (IMF, 2023).

3.3 GATT (Gümrük Tarifleri ve Ticaret Genel Anlaşması) / DTÖ (Dünya Ticaret Örgütü)'nün Kısa Tarihi ve Günümüzdeki Yeri

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünyanın mali düzeninin yeniden kurulması, ekonominin yeniden inşasının desteklenmesi önemli hale gelmiştir. Bretton Woods Konferansı'nın tavsiyelerinden biri, 1 Temmuz 1944'ten 22 Temmuz 1944'e kadar, "Uluslararası Para Fonu" ve "Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası" ile birlikte yeni uluslararası ekonomik düzenin temel direkleri olacak olan ITO'nun kurulmasıydı. 1946 yılında, Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık'ın daveti üzerine, çok sayıda ülke Londra'da Dünya Ticareti ve İstihdamının Genişletilmesi Konferansı için bir araya geldi (Santana, 2017: 4). 10 Ocak 1948 tarihinde yürürlüğe giren ve dünya ticaretine ilişkin kurallar koyan çok taraflı bir sözleşme olan GATT'ın amacı dünya ticaretinin serbestleştirilmesidir (Mordeniz, 2005 :45). Şekil 2'de GATT anlaşmasının taraflar arasında imzalandığı an gösterilmektedir.

Şekil 2: GATT'ın Taraflar Arasında İmzalandığı An

Kaynak: Santana, 2017.

GATT uluslararası ticaretin düzenlenmesinde ilk adımdır. GATT ile uluslararası rekabeti ve ticareti bozan ya da engelleyen birtakım engelleri kaldırılmıştır. GATT ile sekiz görüşme (rounds) yapılmıştır. GATT'ın kurulması ile dört kez konferans dört tane ticaret anlaşması(round) yapılmıştır. Bunlar (Karaca, 2003: 84):

- 1947 Cenevre Konferansı
- 1949 Ancey Konferansı
- 1951 Torquay Konferansı
- 1956 Cenevre Konferansı
- 1960-1961 Cenevre "Dillian Round"
- 1964-1967 Cenevre "Kennedy Round"
- 1973-1979 Cenevre "Tokyo Round"
- 1986-1993 Punta de Este "Uruguay Round"

GATT'ın dört temel ilkesi şunlardır (Üçer, 2016:5):

1. En Çok Ayrılan Ülke İlkesi: Bu ilke GATT'ın en temel ilkesidir. Bu ilkeye göre GATT'a üye olan ülkelere hiçbirinde ayrımcılık yapılmaması gerektiğini belirtmektedir.
2. Ulusal Muamele İlkesi: İç pazara ilişkin düzenleme ve uygulamalar yönünden ithal ve yerli mallar arasında ayrımcılık olmamasını öngörmektedir. Ulusal muamele ilkesi bir mal ya da hizmetin pazara girmesi ile uygulanır.
3. Gümrük Vergilerinin İndirilerek Konsolide Edilmesi: GATT'da öncelikli olarak gümrük tarifelerinin indirilmesi üzerinde durulmuştur. Her üye ülkenin taviz listesinde oranlar belirlenmiş ve ülkelere uygulamada söz konusu oranların üzerine çıkamaması gerektiği belirtilmiştir.
4. Tarifeler Yoluyla Koruma: Ticarete koruma tarifeler yöntemiyle yapılmalıdır. GATT'a üye ülkeler, sanayilerini sadece gümrük tarifeleri ile koruyacaklardır.

GATT'tan istenilen sonuç alınmadığı için uluslararası kredi kuruluşları, ülkelere verdikleri kredilerin geri ödemesinde problemler yaşamaya başlamıştır. Bu duruma çözüm bulmak amacıyla 1994 yılında liberal fikir öncüleri Washington Konsensüsü ile bazı önerilerde bulundular. Buna göre borcu olan ülkeler; gümrük vergilerini düşürür ve ekonomilerini dışa açarak, kendi ülkesinde üretmek yerine ithal ederse dünya ekonomisi kalkınacak ve herkes istediğini elde edebilecekti. Böylelikle, 1986 yılında başlayan ve 1993 yılında tamamlanan Uruguay Round'u ile GATT 125 ülkenin kararıyla yerini Dünya Ticaret Örgütü'ne bırakmıştır (Şener, 2017; Dalar, 2006). DTÖ, GATT'ın anlaşma metninde yazan ilkeleri kapsamakla beraber dünya ekonomisinde ticarete yönelik alınması gereken kararların sayısını artırarak daha geniş perspektiften ele almaktadır. Tablo 2'de Dünya Ticaret Örgütü ve GATT arasındaki temel farkların neler olduğu verilmiştir.

Tablo 2: Dünya Ticaret Örgütü ve GATT Arasındaki Temel Farklar

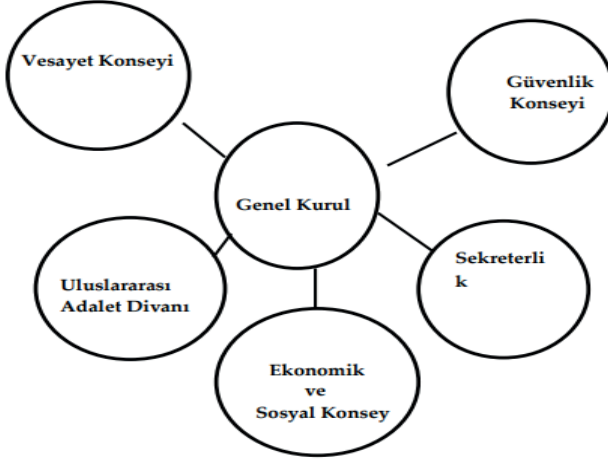
DTÖ	GATT
Süreklilik arz eden bir kurumdur.	GATT geçici olarak kurulmuştur. 40 yıl faaliyet göstermiştir.
DTÖ mal ticaretinin ile birlikte, hizmetler ticareti ve fikri mülkiyet haklarını da içerisine alır.	GATT kuralları sadece mal ticaretini kapsarken
Çoğunluğu çok taraflı anlaşmalardır	Kısmen çok taraflı anlaşmalardır
Uluslararası anlaşmazlıklar karşısında daha çözümcü bir yapıdadır.	Uluslararası anlaşmazlıklar karşısında biraz daha pasif kalmaktadır.

DTÖ, GATT sisteminden farklı olarak daha kurumsal ve fonksiyonel olarak dünya ticareti ve yatırımı konusunda belirleyici olmaktadır. Ancak, GATT kuruluşundan yerini DTÖ'ye bırakana kadar ticaretin serbestleşmesi, tarifelerin azaltılması konusunda önemli başarılar elde etmişken; DTÖ uyuşmazlıkların çözümü dışında uluslararası ticaretin gelişmesi konusunda özellikle de Doha Görüşmeleri sonrasında kayda değer bir başarı elde edememiştir. Bu noktada, DTÖ'nün kurumsal eksiklikleri; Doha müzakerelerinin başarısız olması, imtiyazlı ticaret anlaşmalarının ve bölgesel ticaret anlaşmalarının sayısındaki artış, küresel ticaret politikalarıyla olan tutarsızlık, en çok kayırılan ulus kaidesindeki ve kurallara dayalı küresel ticari düzendeki erozyon olarak sıralanmaktadır. Bu sebeple günümüzde DTÖ aldığı eleştiriler ve gelişmemiş ülkelere karşı olan demokratik eksikliği sebebiyle kurumsal şeffaflık ve sorumluluk gibi reformlar üretme yoluna girmektedir (Özlük, 2018: 377).

3.4 Birleşmiş Milletler Genel Konseyi (BMGK) Kısa Tarihi ve Günümüzdeki Yeri

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından dünyadaki ulusal güvenliği ve barışı sağlamak için kurulan Birleşmiş Milletler'in ilk hedefi tüm dünyada sulhu ve huzuru sağlamak olmuştur. BM'nin amaçlarının belirtildiği sözleşmesinin 1.bölümünün 1.maddesine göre, BM'nin ilk amacı, 'uluslararası barış ve güvenliği korumaktır' bu hedef doğrultusunda uluslararası barışı engelleyecek ya da tehdit oluşturacak herhangi bir girişim karşısında tedbir almaktır (Güdek Gölçek, 2019: 467).

BM'nin milletler arası dostluk ilişkilerini geliştirmek, insan haklarına saygı göstermek gibi hedefleri de vardır. Birleşmiş Milletlerin bu hedeflere ulaşmak için altı önemli organı vardır (Sağlam, 2014 :3). Şekil 3'te Birleşmiş Milletler'in temel organları gösterilmektedir.

Şekil 3. Birleşmiş Milletlerin Temel Organları

Kaynak: Aydemir, 2018: 585.

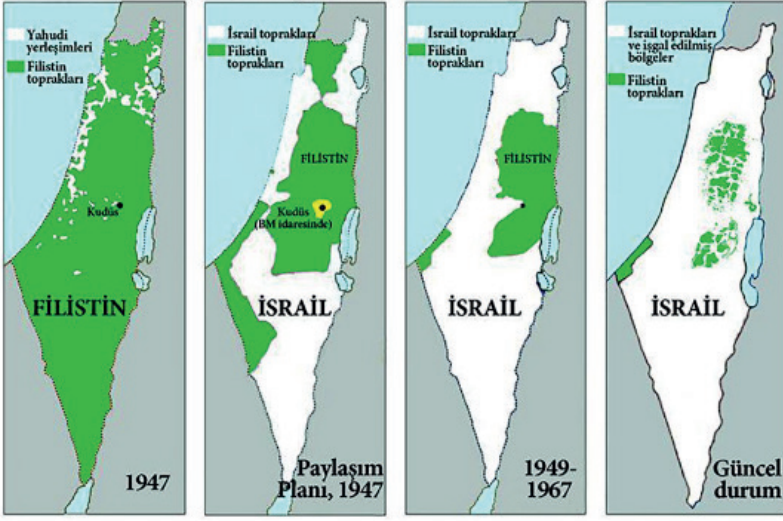
BM'nin önemli bir organı olan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası barışı ve güvenliği sağlamak amacıyla ortaya çıkmıştır. Ülkeler arasında herhangi bir anlaşmazlık ya da kriz durumunda sorunu daha demokratik ve adil bir şekilde çözmek için görevli kılınmıştır. BM Güvenlik Konseyi'nde alınan kararlar, devletleri bağlayıcı niteliktedir. Bu kararlara uyulmadığı takdirde, Güvenlik Konseyi, yaptırım sağlaması amacıyla özel yetkilerle donatılmıştır (Topuz ve Arafat, 2023: 358).

15 üyeden oluşmaktadır fakat bu 15 üyenin 5'i daimî üyedir. Bir konuda karar alırken dokuz oy yeterlidir ancak daimî üyelerden biri veto ederse karar çıkmamaktadır. Uluslararası barış ve güvenliğin devamını sağlamak, uluslararası barışı tehdit eden anlaşmazlıklara karşı önlem almak, sorun çıkaran taraflara yaptırımda bulunmak, kurula katılacak olan yeni üyeleri değerlendirmek ve tavsiyelerde bulunmak gibi görev ve sorumlulukları bulunmaktadır (Altınır, 2014: 5). Birleşmiş Milletler'in yapısı çalışma yöntemi artık günümüzdeki dünya konjonktüründe meydana gelen değişimler ile örtüşmemektedir. Bu sebeple artan küresel sorunların akabinde dünyada BM için reform yapılmasına yönelik konsensüs vardır.

Güvenlik konseyi İkinci Dünya Savaşı'nın kazananlarından bir araya gelmiştir. Ancak konseyin o günün şartlarına göre kurulan yapısı bugünün günümüz dünyasının değişen dengeleri ile örtüşmemektedir. Birleşmiş Milletler kurulduğu günden günümüze kadar uluslararası barışı sağlamak için çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur, lakin konseyde veto etme hakkına sahip olan

5 daimî ülke artık 21.yüzyılın politik güçler dengesine denk düşmemektedir (Demirel, 2013: 136-137). Nitekim 7 Ekim 2023'te başlayan İsrail, Filistin Savaşı'nda bu duruma yakından tanımak olmaktadır. Savaş tüm kurallarını hiçe sayarak içlerinde kadın ve çocuklarında bulunduğu binlerce insanın ölümüne neden olmaktadır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ise, Orta Doğu'yu kan gölüne çeviren savaş karşısındaki çözümsüzlüğü ile dikkat çekmektedir. Orta Doğu'da kronik bir sorun olarak devam eden Filistin sorunu için BM Genel Kurulu 1947 yılından itibaren aldığı karar ile çözüm üretmeye çalışsa da, İsrail'in kural tanımazlığı ve BM'nin sorunu çözmedeki istikrarsızlığı nedeniyle Filistin sorunu tam anlamıyla çözülememektedir (Yılmaz ve Alagöz, 2023: 121).

1948 yılında kurulan İsrail devleti ile Orta Doğu'daki problemler gün geçtikçe artmaya başlamıştır. Tarihsel sürece bakıldığında BMGK, Filistin ile ilgili bazı kararlar almıştır tamamen tarafsız kalmamıştır. 1967 yılına gelindiğinde İsrail'e işgal ettiği topraklardan çekilmeleri için 242 sayılı kararı çıkarmıştır. İsrail ve Ortadoğu'daki Arap ülkeleri arasında bir gerilim söz konusu olduğunda bu karar sürekli hatırlatılır. 242 sayılı karar ile BMGK'nın bölgede işgalci girişimlerin yapılmayacağı, barışın sağlanacağı ve Özgür bir Filistin devletinin kurulacağını teminatını verdi. 338 sayılı (savaşan devletler arasında barışın ilan edilmesi) karar da bu hususta önem arz etmektedir. Günümüzdeki gelişmelere bakıldığında İsrail'in bu kararı çok geçerli saymadığını gösteriyor. Bu kararı geçerli kılmakta ise BMGK'nın ısrarı pek görülüyor. İsrail'in bu kural tanımazlığının perde arkasında ise ABD'nin olduğu aşikardır. Bölgede barışın sağlanması için alınan kararları örtbas ederek uluslararası hukuk düzenini zedelendiği ve saygınlığını yitirdiği açıkça görülmektedir. Alınan kararlarda ve uygulanan eylemlerde hukuktan ziyade devletin gücünün ön plana çıktığını görebilmekteyiz (Demiralp, 2024: 19-20; Özkoç, 2009 :174).) Şekil 4'de 1947'den günümüze işgal atındaki Filistin toprakları gösterilmektedir.

Şekil 4: 1947'den Günümüze Filistin Toprakları

Kaynak: Pazan, 2023.

İsrail'in Filistin topraklarını işgal etmesi ve yerleşimci bir politika izlemesinin sonuçları her geçen gün acı sonuçlar doğurmaktadır. Filistin halkı barış, adalet ve özgürlük için mücadele ederken, İsrail kural tanımayarak en kötü biçimde eylemlerine devam etmektedir (Babahanoğlu, 2024: 181). Filistin topraklarının özgürlüğüne kavuşması ancak İsrail işgalinin sona ermesiyle mümkün olacaktır. Bütün dünya devletleri Filistin Devleti'ni resmen tanısa bile, ABD himayesindeki Siyonist rejim eylemlerine devam ettikçe sahadaki Filistin sorunu çözüme kavuşmayacaktır (Ataman, 2024). BMGK'nın çözüme kavuşturamadığı başka bir sorun ise Keşmir sorunudur. BMGK içindeki görüş farklılıkları soruna çözüm yaratamamaktadır. Fakat konseydeki 5 daimî üye veto yetkisine sahip olsa da, hem kendi çıkarları için hem de kendi çıkarlarına ortak olan diğer ülkelerin yararına veto yetkilerini kullanmamaktadır. Bağımsız ve tarafsız bir tavır sergilemesi geren BM kuruluşundaki temel amacı ile çelişmektedir. Ayrıca uluslararası hukukun ve örgütün saygınlığına da ket vurmaktadır (Erdal, 2018: 103).

BMGK'nın uluslararası arandaki cereyan eden sorunlara karşı diplomatik açıdan aldığı kararların sonuçsuz olması nedeniyle BM'nin reforma tabi tutulması gerçeğini tüm çıplaklığı ile gözler önüne sermektedir (Canbey, 2024: 160).

Birleşmiş Milletler daha demokratik bir yapıya kavuşması için reform önerileri sunulmaktadır. Bunlardan en önemlisi 5 daimî ülkenin (ABD,

İngiltere, Fransa, Rusya, Çin) veto yetkisine son vermek ve diğer ülkelere de karar yetkisi tanımaktır. Bu reform önerisinin uygulanması zor olsa da imkânsız değildir. Ancak böyle bir karar iki önemli sonuç doğuracaktır. Birincisi karar mekanizmasında bir aksaklık olması, ikincisi; İkinci Dünya Savaşı'nın galipleri olan 5 daimî ülkenin veto yetkilerinden feragat etmek istemeyecekleri (Balcı, 2023: 92).

4.SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı, özellikle Avrupa'da büyük yıkımlara yol açtı.İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde ekonomik, ticari ve siyasal güç ABD'nin eline geçmişti. Geçmiş dönemlerde uygulanamayan küresel sistemler nedeniyle artan düzensizliğin önüne geçmek amacıyla ticari, finansal ve siyasal boyutta yeni sistemler oluşturulmaya başlandı. Siyasal boyutta; BM ve BMGK, ticari boyutta; geçici bir anlaşmayla kurulan GATT ve finansal boyutta ise Dünya İmar ve Kalkınma Bankası ve özellikle IMF yeni bir denge olarak oluşturuldu. Birinci Dünya Savaşı sonrası, savaş öncesi uygulanmakta olan küresel sistemler tamamen çöktü.

IMF; uygulamış olduğu düzenlemeler ve özellikle Washington Konsensüsü uygulamalarının tavsiye adı altında kredi için başvuran ülkelere dayatılması ve genel politika önerileri, kuruluşun kendi içinden bile yoğun eleştiri gelmesini kaçınılmaz kılmıştır. Kuruluşun kotaları ve kota ölçütünde oy kullanma imkânı küresel yönetim anlayışında sorunların kaynaklarından biri olmuştur.

GATT/WTO: Küresel boyutta ticaretin önündeki tüm engellerin kaldırılması ve liberal ticaretin temini için geçici anlaşmayla kurulan GATT, çoklu müzakerelerle, uluslararası ticaretin önündeki dış ticaret araçlarını ele almıştır. Önce daha az ülke ve sadece gümrük vergileri ele alınırken daha sonra ülke sayıları ve konular artmış ve genişlik ve derinlik bakımından daha kapsamlı konular ele alınmıştır. Yapılan müzakerelerde (round) özellikle sanayileşmiş ve ekonomik bakımdan gelişmiş ülkeler lehine kararlar çıkması küresel gelir dağılımında giderek daha az adil bir görünüm oluşmasına yol açmıştır. Bunun yanı sıra ABD başkanı Trump döneminde uygulanan ulusalcı politikalar ve bu politikalar sonucunda gümrük tarifelerinin yükselmesi küresel ticaret için hem tehlike arz etmiş hem de tartışmalara neden olmuştur.

BMGK; İkinci Dünya savaşının galiplerine göre düzenlenmiş ve o günkü şartlar çerçevesinde oluşturulmuştu. Aradan geçen yaklaşık 80 yıl o dönem şartlarını tamamen değiştirdi. BMGK bugünkü yapısıyla dünya için sulh ortamı yaratılmasından çok uzak bir görünüm sergilemektedir. Bu durumda olası tartışmalı çatışma alanlarında sorunların daha çok derinleşmesine

yol açmaktadır. Savaşın galibi bu ülkelerin karar vermesi antidemokratik bir uygulama olmakla beraber yaşanan insanlık dramları karşısında kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmeleri bu kurumlarda köklü reformların yapılmasını gerekli kılmaktadır.

Kaynakça

- Akın, F. (2017). İkinci Dünya Savaşı sonrası yenedünya düzeni ve Türkiye. *İş ve Hayat*, 3(5), 119-135.
- Akdoğan, E. C. (2020). Uluslararası Para Sisteminin Geçmişi, Bugünü ve Geleceği. *ÇÜHFD*, 5(1), 91-120.
- Akduru, H. E., & Polat, H. (2021). Bretton Woods sonrası dönemde küreselleşme ve neoliberalizm hareketlerinin ekonomik krizlere etkisi. *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 76-82.
- Akira, Ariyoshi. (2024). IMF in the International Monetary System-Globalization and Fragmentation. *Public Policy Review*, (20),2, 1-31.
- Altınır, B. (2014). Birleşmiş milletler: amacı, gelişimi, etkinliği, uluslararası güvenliğe katkısı ve geleceği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 1-9.
- Ataman, M. (2024). Avrupa Devletlerinin Filistin’i Tanıma Kararının Anlamı Etkisi Erişim Adresi: <https://www.setav.org/avrupa-arastirmalari/avrupa-devletlerinin-filistinini-tanima-kararinin-anlami-ve-etkisi> Erişim Tarihi: 03.06.2024.
- Aydemir, E. (2018). Birleşmiş Milletler Kamu Diplomasisi ve Üçüncü Dünya. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 583-601.
- Balkaya, İ. S. (2024). İkinci Dünya Savaşı Sonrası Kurulan Dünya Düzeni ve Türkiye. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(6 Issue 2), 149-164. DOI : 10.9761/jasss_629
- Balcı, A. (2023). “Birleşmiş Milletler: Yapısı, İşlevleri ve Etkisi”, Uluslararası Örgütler: Tarih, Kuram ve Örnekler. F. Cicioğlu., H. M. Boyraz (Ed.), *Uluslararası Örgütler: Tarih, Kuramlar ve Örnekler* (ss. 81-94). Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları.
- Babahanoğlu, V. (2024). İsrail’in “Yerleşimci” Politikası ve Filistin’e Yansımaları: Gazze Saldırıları. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20(1) 175-196.
- Cangöz, M.C. (2024). IMF’mi geliyor?. Erişim Adresi: https://www.tepav.org.tr/tr/blog/s/7366/IMF+mi+geliyor_ Erişim tarihi: 21.04.2024.
- Canbey, M. İsrail-Filistin Savaşı’nda uluslararası kuruluşların göstermiş olduğu diplomasi performansının incelenmesi: BM örneği. *Ombudsman Akademik*, (Özel sayı 2), 132-162.
- Çörtük, O. (2006). Türkiye IMF İlişkileri ve İlişkilerin Hesap Bazında İşleyişi. (*Uzmanlık Yeterlilik Tez*). Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Muhasebe Genel Müdürlüğü
- Dalar, M. (2006). Dünya Ticaret Örgütü: Bağlantı Sorunu Açısından Bir Dönüşümün Analizi, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (25), 2, 125-157.

- Demirel, N. (2013). Birleşmiş Milletler güvenlik konseyinde reform Arayışları. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 4(12).
- Demiralp, O. (2024). Filistin sorunu ve uluslararası yargı. *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, (25), 17-26.
- Erdal, S. (2018). Çözumsuzlüğün Adı: 'Birleşmiş Milletler'e Rağmen Keşmir'. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 38(1), 85-106.
- Gerber, J. (2017). Uluslararası iktisat. (N. Tuncer Trregrossa, Çev.). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Gelir İdaresi Daire Başkanlığı(2009). GATT Bilgilendirme Rehberi. Erişim Adresi: <https://www.verginet.net/Dokumanlar/2009/haber/gatt95.pdf> Erişim Tarihi: 01.10.2024.
- Gökcan, T.(2022). Bretton Woods Sistemi. Erişim Adresi: <https://www.malikelavuz.com/bretton-woods-sistemi/> Erişim Tarihi: 30.11.2022.
- Göker, M., & Goker, I. E. K. Küresel Ekonomik Yönetişimde Finans ve Ticaret: IMF-GATT/DTÖ İŞ Birliğı ve Kur Rejimi-Ticaret Bağlantısı. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (60), 129-151. DOI:10.30794/pausbed.1384293
- Güdek Gölçek, Ş. (2019). Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin reform sorunsalı. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(4).
- Herr, H. (2024). Gold's overly long farewell as money. *Working Paper*. 237, 1-22.
- HWN (2024). Uluslararası Para Fonu (IMF) – Tarihçesi ve Çalışmaları. Erişim Adresi: <https://www.healthworldnews.net/uluslararasi-para-fonu-imf-tarihcesi-ve-calismalari/>
- IMF (2023). Geoeconomic Fragmentation and the Future of Multilateralism. Erişim Adresi: <https://www.imf.org/en/Publications/Staff-Discussion-Notes/Issues/2023/01/11/Geo-Economic-Fragmentation-and-the-Future-of-Multilateralism-527266>
- IMF(2024). The Post War World. Erişim Adresi: https://www.imf.org/external/np/exr/center/mm/eng/mm_dr_01.htm
- Işık, N., & Duman, E. (2012). 1929 Ekonomik Buhramı ve 2008 Küresel Krizi'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 73-101.
- Karakaş, M., & Adak, M. (2013). Küreselleşen Dünya Ekonomisi ve IMF'nin Değişen Rolü. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9(18), 157-180. Doi: 10.11122/ijmeh.2013.9.18.96
- Karaca, N. (2003). GATT'tan Dünya Ticaret Örgütü'ne. *Maliye Dergisi*, 144, 84-99.

- Köni, H.(2024). Yol Ayrımındaki ABD Küresel Politika ve Değişen Dengeler. İstanbul: Nobel Yayınevi.
- Mordeniz, H. (2005). Uluslararası Anlaşmalar, Tarım Politikaları ve Gıda Sana-yiine Yansımaları. *Akademik Gıda*, 3(2), 44-46.
- Özgür, M. E. (2009). The crisis is back, so is the IMF. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 5(9), 83-96.
- Özkoç, Ö.(2009). Savaş ve Barış: Doksanlı Yıllarda Filistin- İsrail Sorunu. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64(3), 167-195.
- Özlük, D. (2018). GATT ve dünya ticaret Örgütü'nün uluslararası politik ekono-mideki rolü. *Turkish Studies*, 13(7), 367-381.
- Palast, G.2014). Dört Aşamalı IMF Lanetlemesi. Trc. Ali Tartanoğlu. *Mülkiye Dergisi*, 25(228), 257-262.
- Pazan, İ. (2023). İsrail Nasıl Kuruldu? Erişim Adresi: <https://www.linkedin.com/pulse/israil-nasil-kuruldu-dr-ibrahim-pazan/> Erişim Tarihi: 21.10.2023.
- Rahimova, K. (2023). Bretton Wood Accords and Fomation of IMF and WB. *Scientific Work International scientific journal*. 17(4), 65-69.
- Santana, R.(2017). 70th anniversary of the GATT: Stalin, the Marshall plan, and The provisional application of the GATT 1947. *Trade, Law and De-velopment*, 9(2),1-20.
- Sağlam, Z. (2014). Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi için reform taleple-ri. *İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*, 1-13.
- Seyidoğlu, H.(2020). Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama. İstanbul: Güzem Cab Yayınları.
- Stiglitz, J.E. (2017). *Küresel kriz parasal ve mali reform önerileri*. (Eda Aksan, Çev.). Ankara: Akılçelen Kitaplar.
- Şener, D. (2017). Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı Anlaşmasının Tür-kiye Ekonomisine Olası Etkilerinin Değerlendirilmesi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16(31), 163-177.
- Tekin, M., Soba, M., & Akıncı, Ö. S. (2018). IMF'nin Yönetimsel Reformlarını Engellenen Etmenler ve Çözüm Önerileri. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18(36), 147-171.
- Topuz, Z. Ç., & Arafat, M. (2023). Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Karar-larının Filistin-İsrail Barış Sürecine Etkisi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergi-si*, 78(2), 357-380.
- Üçer, P. (2016). *Dünya Ticaret Örgütü Doha görüşmeleri*. (Yayımlanmamış Yük-sek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Yılmaz, A. N., & Alagöz, V. (2023). Birleşmiş Milletler 'in Filistin Politika-sı. *Journal of Economics and Political Sciences*, 3(2), 113-124.
- WEF(2024). The Global Risk Report 2024. Cologny/Geneva Switzerland. Eri-şim Adresi: https://www3.weforum.org/docs/WEF_The_Global_Risks_Report_2024.pdf